

Kulturhistoriska miljöer Norra Sigtuna stad 2012

Anders Wikström

Rapport

**Kulturhistoriska miljöer
Norra Sigtuna stad
2012**

Anders Wikström

Sigtuna Museum

Stora Gatan 55
193 30 Sigtuna

sigtunamuseum@sigtuna.se
www.sigtunamuseum.se

Omslagsbild: Historisk karta över Sigtuna stads ägor från 1810 (A88 1-5).

Produktion: Sigtuna Museum

© Text: Anders Wikström
© Kartor: Sigtuna Museum om inget annat anges
© Foto: Sigtuna Museum om inget annat anges
© Form/layout: Jacques Vincent
Original: Anders Wikström

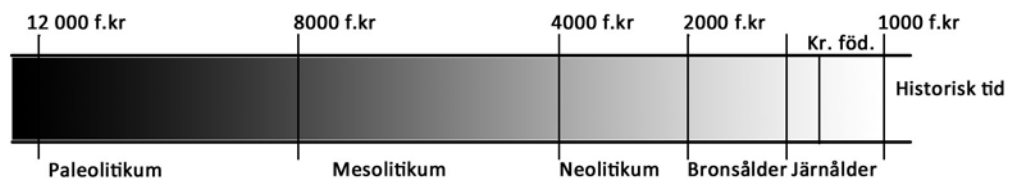
Tryck : Sigtuna Museum 2012

ISSN : 1401-4645
ISBN : 978-91-86292-17-1

Det är förbjudet att reproducera innehåll från boken i någon form, elektroniskt eller på papper eller på annat vis, utan inhämtad skriftlig tillåtelse från utgivaren.

Innehåll

Inledning	5
Syfte	5
Metod och genomförande	6
Det kulturhistoriska landskapet	7
Den äldsta tiden	7
Kristi födelse, romartid och yngre järnålder	10
Medeltid	10
Efter Gustav Vasa	12
Gårdar och torp	12
Tillbaka till medeltiden	15
Vägar till och från Sigtuna	16
Avslutande ord	17
Referenser	18
Administrativa uppgifter	19

Orienteringskarta med omnämnda platser. Fornlämningar är markerade med röda ytor och området Norra Sigtuna Stad är markerad med streckad röd linje.

Inledning

NCC planerar tillsammans med Sigtuna kommun att bygga en ny stadsdel i området norr om Ragvaldsboleden och öster om bostadsområdet Hällsbo. Projektet går under arbetsnamnet Norra Sigtuna stad.

Det finns en uttalad ambition från NCC och Sigtuna kommun att ”skapa en klimatsmart och socialt hållbar stadsdel som förstärker Sigtunas redan höga attraktivitet” (enligt projektets hemsida och informationsblad). Projektet är också unikt eftersom det ”genom en visionsstyrd process skapar värde genom nära dialog med invånarna”. Hittills har två medborgarforum hållits där invånare har fått lyssna på de idéer som projektet vill lyfta fram och samtidigt få möjlighet att komma till tals.

Sigtuna stad är en unik plats i svensk, nordisk och europeisk historia. Staden är Sveriges äldsta, grundad redan runt år 970, och uppstod i en viktig brytningstid. Nya omvälvande idéer som kom att forma det som idag är Sverige anammades under denna tid – urbaniseringsprocessen kom igång, kristendom fick ett grundmurat fäste och embryot till staten Sverige bildades. Alla dessa viktiga processer, som det finns spår av i Sigtuna än idag, var centrala delar i varför staden Sigtuna grundades. Denna nationellt mycket viktiga bakgrund och historia ställer stora krav på hur kulturmiljön hanteras. Men den kan också användas som en resurs. Enligt NCC vill man med projektet Norra Sigtuna stad ”inspireras av det nyskapande arv som går att finna i Sigtunas historia”. Vidare vill man ”genom att ta hänsyn till staden och dess historiska förutsättningar” bidra ”till en sund och hållbar stadsutveckling i Sigtuna”. Denna utgångspunkt är också ovanlig utifrån kulturmiljövårdens position.

Med anledning av ambitionen att föra en dialog med olika parter möttes representanter för NCC och Sigtuna museum i syfte att vidareutveckla tankarna med projektet utifrån de kulturhistoriska värden som finns i området. En överenskommelse gjordes om att Sigtuna Museum skulle skriva en rapport om det kulturhistoriska landskapet. Utgångspunkt ska vara de befintliga platser och miljöer som kan tänkas bidra med historiskt värdefulla berättelser, t ex specifika händelser som ägt rum, ortnamn, personer som kan knytas till området, fornlämningar, speciella föremål och liknande. Idén

med den pågående processen är således att nutiden ska knyta samman dåtiden med framtiden.

Rapporten omfattar hela området Norra Sigtuna stad samt relevanta platser i närliggande områden.

Syfte

Rapporten är inte en traditionell arkeologisk/kulturhistorisk utredning där en kulturmiljövårdande myndighet eller institution som t ex Länsstyrelsen är beställare. Den är därför inte skriven för att fungera som underlag för myndighetsbeslut om vidare kulturmiljövårdande åtgärder. Men rapporten *kan* användas för det ändamålet om t ex Länsstyrelsen bedömer att den uppfyller deras krav.

I detta fall är NCC beställare. Ambitionen med rapporten är att beskriva det kulturhistoriska landskapet och presentera ett axplock av kulturhistoriska värden som finns i området. Syftet är att de ska kunna användas som underlag för att skapa nya värden för byggprojektet och framtida boende. Fokus är således inte bevarandaspekter eller att visa på var man bör se upp – det måste ske genom traditionella verktyg och formella beslutsvägar.

Ett exempel på skillnaden är att inte alla fornlämningar redovisas utan bara de som bedöms kunna tillföra nya värden. Rapporten gör inte anspråk på att vara fullständig. Det kan finnas fler värdefulla kulturhistoriska miljöer eller platser som inte har identifierats inom ramen för rapportarbetet. I en traditionell arkeologisk utredning identifieras också områden där potentiellt nya fornlämningar kan finnas (ofta genom fältinventeringar och kartanalyser). Inte heller detta ingår i analysen. Länsstyrelsen fattar beslut om en fullvärdig arkeologisk utredning behöver göras eller om andra typer av underlag krävs för beslut om vidare åtgärder. I en traditionell arkeologisk rapport redovisas också alla källor och referenser på ett utförligt och enhetligt sätt. I denna rapport är bara vissa källor redovisade, de som kan tänkas tillföra ytterligare information om ett specifikt ämne relevant för projektet. T ex redovisas inga källor som rör landhöjningsproblematiken.

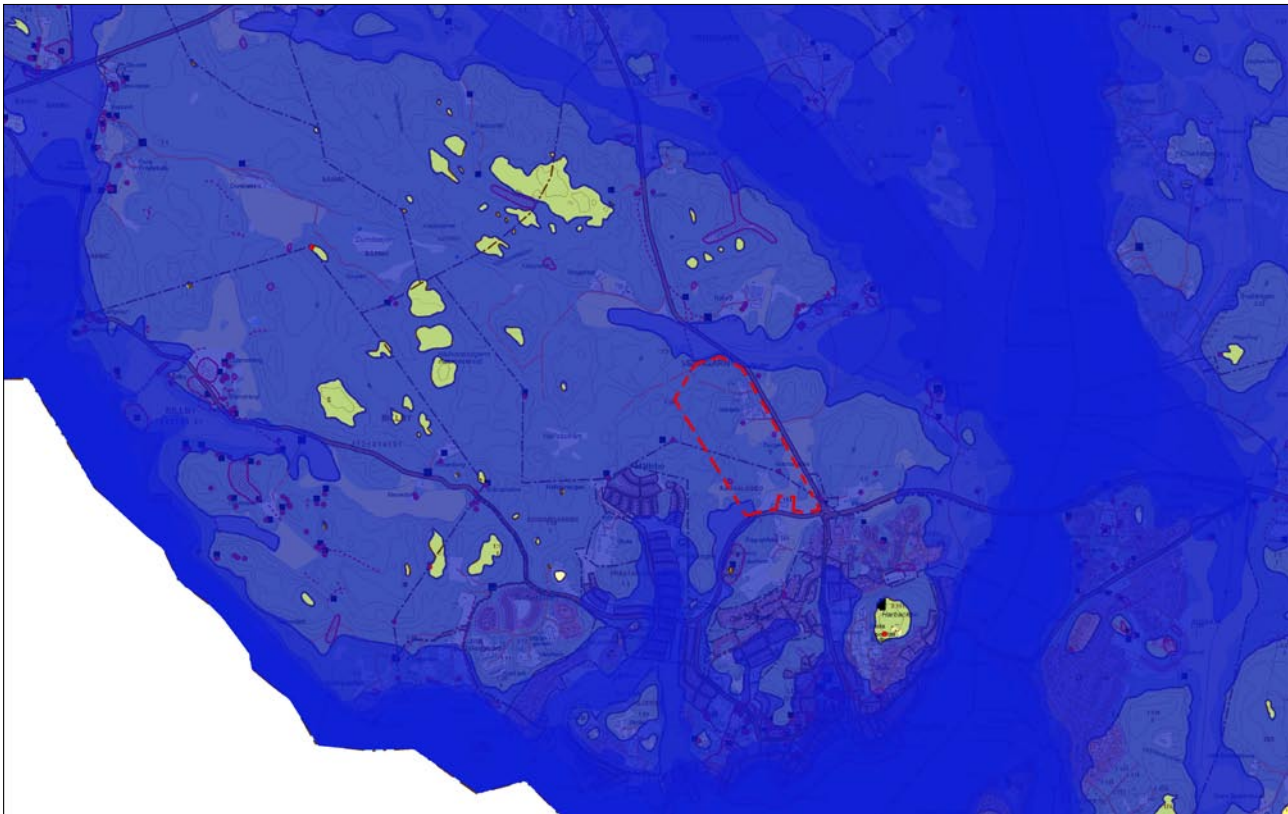
Rapporten är ett första steg där de kulturhistoriska värdena redovisas. Inga förslag på hur de kan

användas ges i rapporten och nästa naturliga steg är därför fortsatt dialog.

Metod och genomförande

För att ringa in de kulturhistoriska värden och händelser som skett i området användes de traditionella redskap och metoder som brukar användas vid t ex arkeologiska utredningar (dock inte en fältinventering i traditionell mening). Utöver sökning efter information i böcker och artiklar omfattade analy-

sen även en genomgång av kända registrerade fornlämningar, ortnamn, jordartskartor, topografiska kartan, höjdnivåer, ekonomiska kartan tillsammans med en retrogressiv analys av äldre lantmäteriakter för att ge direkta och indirekta uppgifter om äldre bebyggelse, odlingslandskap och fornlämningsmiljöer. I huvudsak användes digitala historiska kartor från Lantmäteriarkivet i Gävle, som studerades via Lantmäteriverkets hemsida och fornminnesregistret via Riksantikvarieämbetets hemsida.

Figur 1.
Översiktskarta med områden under 50 meterskurvan markerade med blått för att illustrera var strandkanten låg drygt 5500 f.kr. Aktuellt område är markerat med steckad röd linje.

Det kulturhistoriska landskapet

Följande genomgång av det kulturhistoriska landskapet utgår först från de mycket breda penseldragen både geografiskt och i tid, för att därefter zooma in på det aktuella området och närma oss vår egen tid. Vi börjar mycket långt tillbaka i tiden då inlandsisen släppte sitt drygt 100 000 år gamla grepp om Skandinavien och drog sig bort norrut. Detta inträffade i Stockholmsområdet för ca 10 300 år sedan. Men allt land låg då fortfarande under vatten och markytan låg på grund av det enorma tryck inlandsisen hade drygt 150 meter lägre än dagens vattennivå.

Sedan dess har en ständig kamp pågått mellan landets höjning och havsytans fluktuationer upp och ned vilket gjort att strandkanterna ständigt förändrats. Detta har också bidragit mycket starkt till hur kulturlandskapet har förändrats och var vi hittar boplatser, begravningsplatser och andra kulturella lämningar efter människor – det som idag är vårt kulturarv. Fram till idag har landhöjningen pågått stadigt och bidragit till att mer och mer landområden har frilagts för att sedan tas i bruk av människan.

Inlandsisen är också den direkta orsaken till landskapets topografiska utseende och form, men som vi senare också ska se är den även orsaken till det kulturhistoriska landskapets utseende. Hela Sigtuna kommun utgörs av ett sprickdalslandskap typiskt för Mälardalen. Överlag består åkerarealerna av glaciala och postglacialt finkorniga sediment som bildar tunga lerjordar omgivna av skogsområden som består av morän och berg. Markerna norr och nordväst om Sigtuna stad utgörs i huvudsak av skogsområden med insprängda kärr. Större delen ligger över 20 meter över havet och de högsta punkterna ligger ca 50-55 meter över havet. Hela denna ganska oländiga terräng flankeras av uppodlade åkerjordar som alla ansluter till Mälarens strandkant.

För att lättare illustrera landskapets förändring kommer dagens höjdkurvor på land att användas för att markera var dåtidens strandlinjer gick och hur detta i sin tur har påverkat och förändrat det kulturhistoriska landskapet.

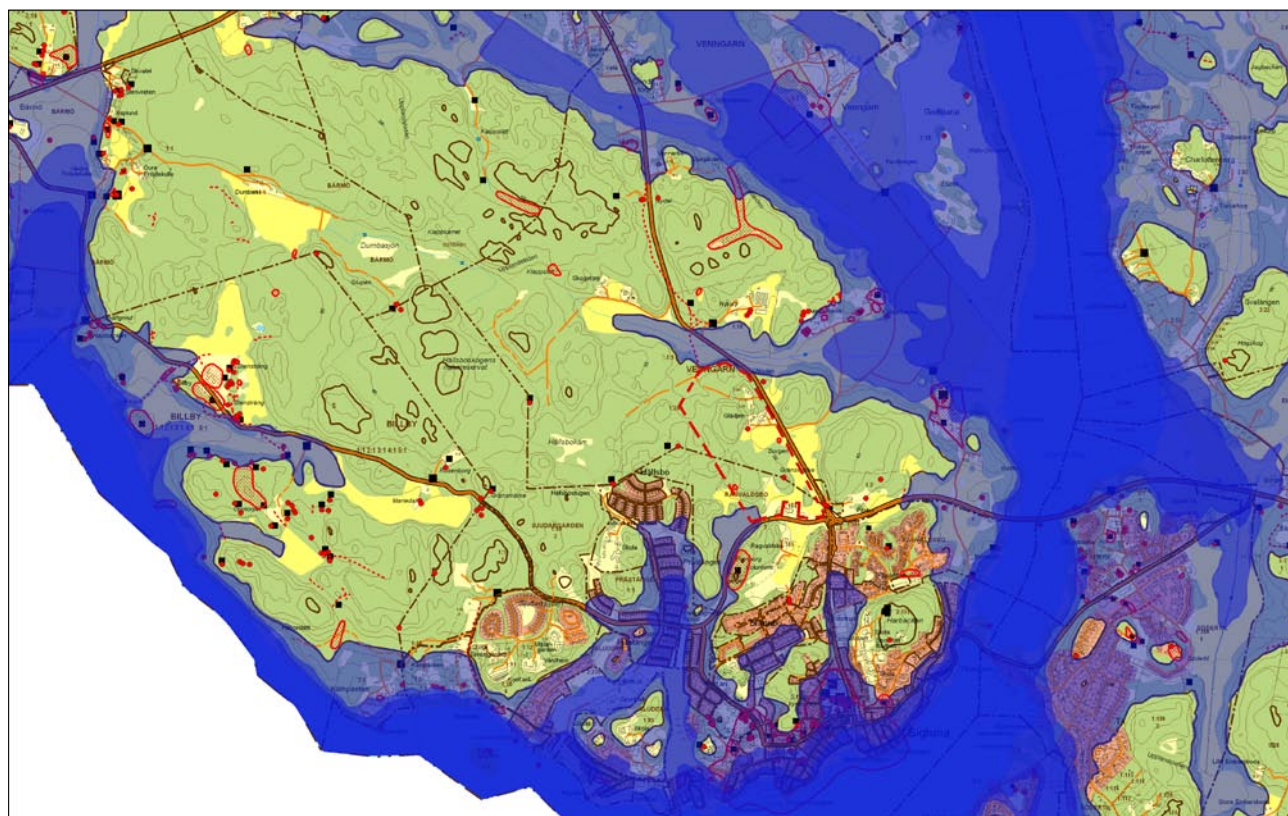
Den äldsta tiden

De högsta punkterna på den halvö som utgörs av Sigtunahalvön ligger ca 55 meter över havet (t ex Harbacken och Trollberget). Dessa landområden steg ur havet för ungefär 9000 år sedan. Strandkanten låg sedan vid dessa höjder ganska konstant under mer än tusen år fram till ungefär 5500 år f.kr. då stranden låg ca 50 meter över havet (figur 1). Landskapet liknade då närmast Stockholms ytter-skärgård med kala kobbar, skär och mindre öar.

De äldsta spåren efter människor i Stockholms-trakten är från ca 8000 f.kr. och har påträffats på Södertörn. Detta stora område utgjorde då en mycket stor skärgård, men som idag i huvudsak är fastland i den östra delen av Mälarområdet. Hela befolkningen var mycket liten och bestod av jägare- och samlare som i huvudsak livnärde sig på fiske och säljakt. Perioden kallas för mesolitikum eller mellanstenåldern. Från denna tid har ännu inga spår efter människor påträffats på Sigtunahalvön, men vid arkeologiska undersökningar vid Arlanda flygplats har man gjort det.

Nästa stopp är vid 25 meterskurvan. Strandkanten låg på denna nivå vid övergången mellan sten- och bronsålder, ca 2000 år f.kr. Vid denna tid har människan blivit bofast och börjat odla marken, vilket medförde en markant ökning av jordens befolkning. Upptäckten av den lättarbetade metallen koppar innebar att vapen, smycken och redskap kunde tillverkas i brons. Världens ledande civilisationer finns längs viktiga flodsystem som den bördiga halvmånen vid Eufrat och Tigris med t ex riket Babylon, Egyptens faraoner längs Nilen, Induskulturen i Indien och det mäktiga landet Kina.

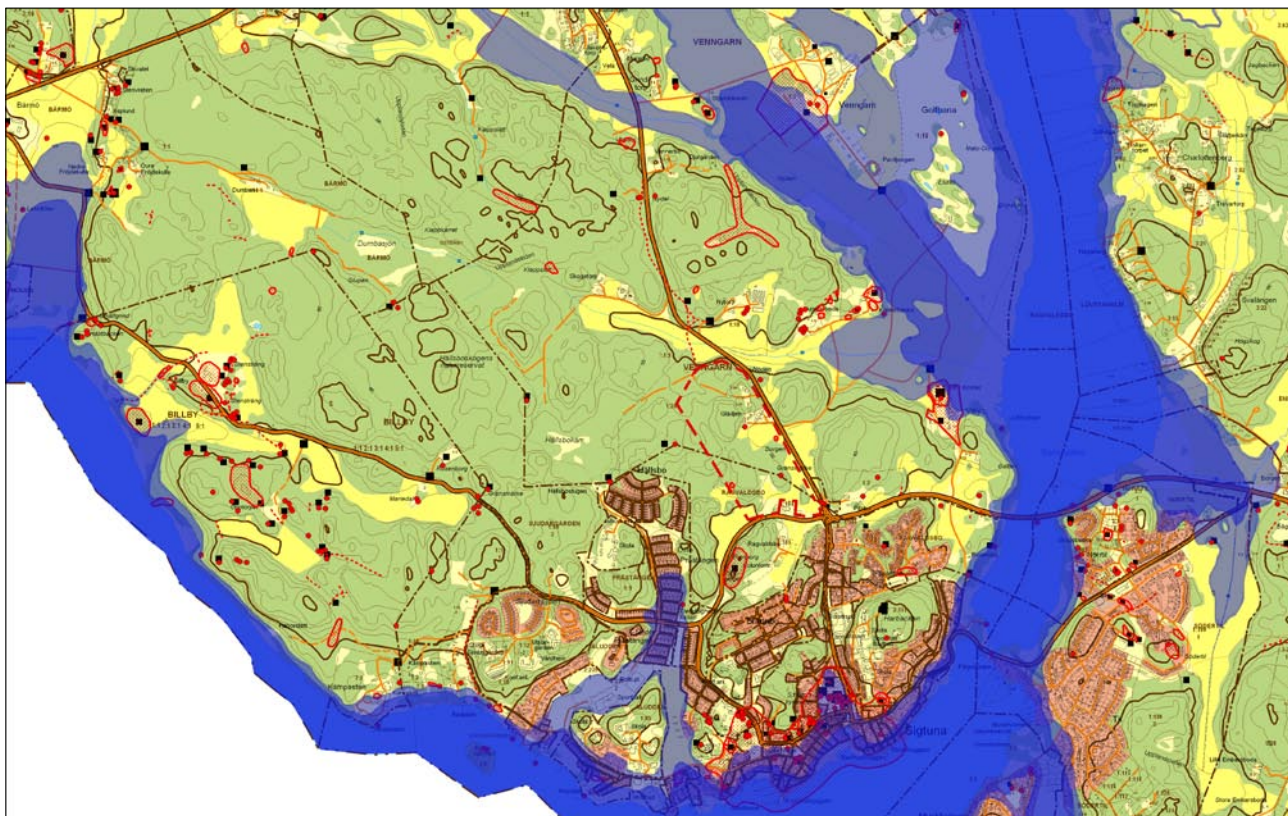
Vi kan se de första spåren efter människor runt Sigtuna under senare delen av bronsåldern, främst i de västra delarna kring **Billby** (Pettersson 2004). Landskapet hade nu en helt ny form (figur 2a och 2b). Det var en större ö som var ca 6 km lång och 3,5 km bred i NV-SÖ riktning. Det var längs den västra stranden på denna ö som det mycket spännande bronsålderslandskapet byggdes upp. Sannolikt hör de samman med ett större geografiskt område med bronsålderslämningar som sträcker sig ned mot Enköping, bland annat manifesterat i en stor mängd hällristningar.

Figur 2a.
Översiktskarta med områden under 25 meterskurvan markerade med blått för att illustrera var strandkanten låg drygt 2000 f.kr. Aktuellt område är markerat med steckad röd linje.

Figur 2b.
Uppförstorad karta med områden under 25 meterskurvan markerade med blått för att illustrera var strandkanten låg drygt 2000 f.kr. Aktuellt område är markerat med steckad röd linje.

Figur 3a.

Översiktskarta med områden under 10 meterskurvan markerade med blått för att illustrera var strandkanten låg runt vår tideräknings början. Aktuellt område är markerat med steckad röd linje.

Figur 3b.

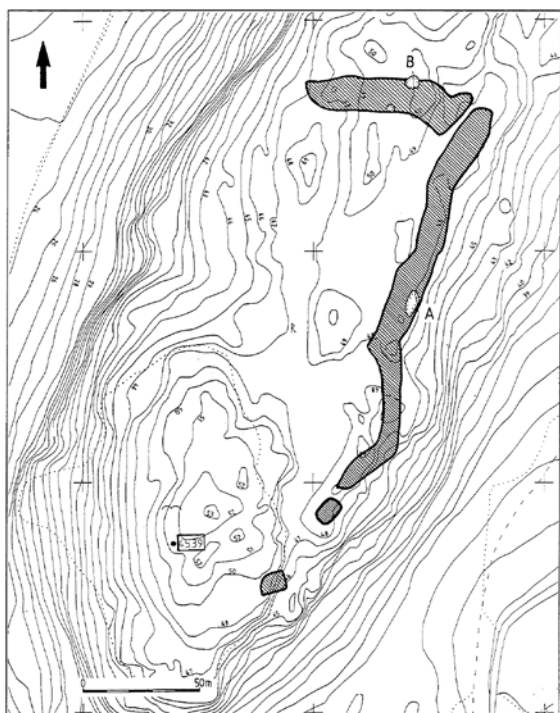
Uppförstorad karta med områden under 10 meterskurvan markerade med blått för att illustrera var strandkanten låg runt vår tideräknings början. Aktuellt område är markerat med steckad röd linje.

Kristi födelse, romartid och yngre järnålder

Nästa hållplats är längs 10 meterskurvan som är en mycket viktig tidsperiod för området (figur 3a och 3b). Vi är nu drygt 2000 år tillbaka i tiden, runt år 0. Romarriket var världens ledande civilisation och en ny mäktig religion – kristendomen – bokstavligen föddes med Jesus. Tidsperioden som i Sverige kallas romersk järnålder är mycket starkt påverkad av händelserna kring Medelhavet.

Landskapet som tidigare var större öar runt Sigtuna har nu blivit en halvö som sitter ihop med fastlandet vid Vassunda i norr. De tidigare havsvikarna grundas nu upp mer och mer och blir ytor som kan användas som betesmarker. En mycket viktig exportvara var läder till den romerska armén, vilket gjorde att det fanns ett behov av stora betesmarker. Med de enklare redskap som fanns runt Kristi födelse var lerjordarna alltför tunga för att odlas, varför djurhållningen dominerade.

Drygt 400 år senare upphör romarriket och i ett europeiskt perspektiv kallas följande period för the Dark Ages. I Sverige kallas perioden för yngre järnålder och många av de boplatser som senare kom att bli medeltida gårdar etableras nu. Yngre järnåldersgravfält finns i Billby västerut, i Bärmo mot norr, i Til österut samt vid två plaster – Humparboda och Konterbacka – mot nordöst som vi återkommer till.

Från denna tid har vi den enda markanta fornlämningen i närområdet – **fornborgen på Trollberget** (RAÄ 80:1). Den uppmärksammades och registrerades först i samband med fornminnesinventeringen 1949 (Edberg 2008 s 62). De manifesta och uppbyggda delarna av fornborgen utgörs av en 4-8 meter bred och 0,5-1,4 meter hög, utrasad stenvall som sträcker sig drygt 130 meter i nord-sydlig riktning, samt en kortare sträcka i öst-västlig riktning i den norra delen (figur 4).

Hela fornborgen utgör den högsta punkten av Trollberget och bildar en 150x65 meter stor yta på toppen. Den har i samband med en arkeologisk restaurering daterats till 400-500-talen baserat på två C14-prover (Olausson 1997). Fornborgen är alltså mer än 400 år äldre än staden Sigtuna, som grundades först kring 970-talet. Fornborgen är tyvärr mycket lite uppmärksammat, sannolikt på grund av att den ligger i ”skuggan” av det mer nationellt och internationellt kända Sigtuna stad. Hur fornborgarna som fenomen ska tolkas är inte heller helt lätt. Men en trolig tolkning för fornborgen på Trollberget är väl som tillflyktsort med tanke på dess ganska avlägsna läge.

Medeltid

Det sista stoppet som vi gör längs en äldre strandkant är längs 5 meterskurvan (figur 5a och 5b). Perioden kallas vikingatid och pågår ca 800-1000-tal. Tidpunkten vid skiftet mellan vikingatid och tidig medeltid runt 1000-talet är kanske den tidpunkt som har påverkat det kulturhistoriska landskapet allra mest. Vid denna tid bildades embryot till det samhälle som senare kommer att bli riket Sverige. Urbaniseringsprocessen börjar, den nya religionen kristendomen etableras och ett enat rike börjar formuleras. **Staden Sigtuna**, som är Sveriges äldsta stad, grundläggs nu, på 970-talet. Staden har mycket starka kristna förtecken och några av våra äldsta stenkyrkor byggs här.

Att stadens mycket starka kristna inslag direkt har påverkat omgivningen syns tydligt i en mycket spännande historia kring konflikten mellan en mor och hennes son, eller om man så vill en konflikt mellan det nya och det gamla samhället. Anledningen till att vi vet så mycket om denna konflikt

Figur 4.
Fornborg RAÄ 80:1 på Trollberget.
(Efter Olausson 1997 s 7 fig 5).

är att Sveriges till sin helhet äldsta bevarade brev – Vibybrevet från 1160-talet – handlar om denna tvist. Platsen – **Viby** – ligger drygt 1 km öster om vårt område, men har återverkningar på området som vi ska se senare. Men först konflikten.

En innovation, den järnskodda hjulplogen, börjar sannolikt användas vid denna tid i Norden. Den möjliggjorde uppodling av tunga lerjordarna. Som ett resultat av landhöjningen friläggs en stor areal längs en långgrund vik strax söder om slottet Venngarn som därmed kunde odlas upp. Detta innebar sannolikt att den släkt som hade etablerat sig där tidigare hade goda möjligheter att öka sina rikedomar. Den första etableringen skedde kring **Humparboda** och **Konterbacka**. Där ligger idag ett par klassiska järnåldersgravfält. Boplatsen låg vid tiden för etableringen vid strandkanten. Men uppgrundningen innebar att boplatsen så småningom hamnade längre och längre från vattnet. Vilket kan vara en orsak till att en ny plats etableras kring 1000-talet – Viby.

Arkeologiskt vet vi att grunden till en stenkyrka finns i Viby, men i övrigt har vi mycket få materiella lämningar. Denna mycket tidiga kyrka visar på en stark vilja att anamma den nya tron, kristendomen. Vid 1100-talets mitt bor där en kvinna som heter Doter. Hon vill donera sin mark till en mycket stor europeisk klosterorden som vid denna tid börjar etableras i Sverige – cistercienserna. Denna typ av handling ansågs av kyrkan vara mycket aktningsvärd och det var endast de allra rikaste i samhället som hade möjligheten att skänka mark till ett kloster.

Men donation av mark från en enskild person stod i konflikt med ett äldre system där det var ätten som bestämde över all egendom och där mark inte kunde avyttras hur som helst, allra minst av enskilda personer. Arvsrätten såg annorlunda ut och var inte kopplat till person. Doters son Gere motsatte sig donationen och Viby-brevet (eller egentligen breven eftersom de är fler) handlar om hur konflikten mellan mor och son löstes. Kungen gick helt enkelt in och skänkte mark i Julita, Södermanland där cistercienserna också anlade ett kloster.

Under tiden hade man slutat att bygga på stenkyrkan i Viby, och möjligen även börjat titta på en annan placering av bebyggelsen. Vi känner inte till händelseförloppet men före 1270-talet omtalas en herr Gere som ägare av **Venngarns slott**. Det är sannolikt inte samma Gere som omtalas ovan, men han bör ha varit en ättling. Så det ligger nära till hands att tro att ättens huvudgård förlades till Venngarn. Viby by kom dock även fortsättningsvis

att vara en del av Venngarn-godset och är idag en av Sveriges få kvarvarande oskiftade byar.

Efter Gustav Vasa

Men historien tar inte slut där. Venngarns slott blir under Gustav Vasas tid ett kronogods. 1568 donerades godset till hertig Magnus av Sachsen som var gift med Johan III:s syster Sofia och 1653 såldes godset till Magnus Gabriel De la Gardie. Ägogränsen mellan Venngarns och Sigtuna stads ägor finns det idag fysiska spår efter i terrängen i form av sju **gränsstenar** i röd sandsten från 1666-1667 med texterna ”Wennegarn” på ena sidan och ”Siggethuna” på den andra. Resterna efter en av dessa gränsstenar ligger i vårt område och är fornminnesregistrerad med nummer RAÄ 92:1. I området ligger också torpet **Glädjen** som tillsammans med ytterligare två torp i närheten, **Sorgen** och **Nöden**, utgjorde en utvidgning av odlingsmarken som tillhör Venngarn. Dessa tre torp är fornminnesregistrerade som RAÄ 215:1, RAÄ 216:1 respektive RAÄ 214:1.

Historiens cirklar sluts drygt hundra år senare, 1789, i närheten av torpet Glädjen. En ung dalkarl hittade då en av Mellansveriges största tidigmedeltida **silverskatt** när han utvidgade en åker vid torpet (Zachrisson 2006 s 55-63). Exakt var den hittades är okänt, men enligt uppgift ska den ha hittats på en liten höjd intill åkern. Den unge dalkarlen råkade på en fantastisk förmögenhet: tre flätade silverkedjor, flera tusen silvermynt, en stor silverhalsring, en silverarmring, silverstänger, gjutna silverkors, ett silverspänne mm (figur 6). Allt vägde mer än 4 kg, men endast en del av skatten löstes in – naturligtvis inte av den unge mannen själv utan av godsägaren.

Vad som hänt med resten är oklart. Skatten bör ha lagts ned någon gång kring 1000-talets sista skede. Det är stor sannolikhet att det var någon person knuten till stormannagården Viby som grävde ner den. Men det är tyvärr oklart både var och när skatten lades ned, eftersom mycket lite information finns om själva fyndet. Numismatiska forskningsgruppen vid Stockholms universitet har gjort ett försök att hitta den exakta platsen för fyndet med hjälp av metalldetektor, men utan framgång.

Gårdar och torp

I närheten ligger också tre gårdar som under medeltiden var torp tillhörande sätesgården Venngarn. De tre torpen heter Ragvaldsbo, Pilsbo och

Figur 6.
Två av silverringarna ur det
stora Venngarnsfyndet finns i
Historiska museets samlingar.
Foto ATA.
(Efter Zachrisson 2006 s 56)

Brännbo. Av dessa tre torp ligger gården **Ragvaldsbo** närmast vårt område och delar av dess tidigare marker ligger i den södra delen. Det äldsta ortnamnsbelägget för Ragvaldsbo är från 1452 och namnet skrevs då som Rawalsbodha. Ortnamnet är ett typiskt –boda namn som med tiden övergått till ett –bo namn. Ortnamn med efterleden –boda är mycket vanliga i Uppland och särskilt i skogstrakter. Huvuddelen av dessa har sannolikt tillkommit på äldre gårdars utmarker under medeltiden. Genom successiv uppodling har de sedan blivit bärkraftiga jordbruk. Bebyggelsen har också ursprungligen haft karaktären av bodland som använts för slätter och kanske åker. En bodlandsgård var alltså inte en fäbod utan en utgård med slättermark.

Det är synnerligen vanligt att de har personnamn, särskilt mansnamn, som förled (Calissendorff 1986 s 77-79; Rahmqvist 1996 s 82-85). I fallet Ragvaldsbo är förleden också ett personnamn, det under medeltiden vanliga Raval eller Ravald. Sannolikt har de tre torpen Ragvaldsbo, Pilsbo och Brännbo, som låg under sätesgården Venngarn, tillkommit under första hälften av 1300-talet (Rahmqvist manus). Utöver dessa tre torp fanns

under Venngarns ägor under medeltiden även det nu försvunna torpet ”Laggareboda”, och gårdarna Viby, Konterbacka, Humparbo och Vela (ibid).

Av de tre torpen kan **Pilsbo** och **Brännbo** följas i olika privilegie- och kungabrev över Sigtuna (se t ex Vistrand 1847 s 88-91 och Palme 1914) ända fram till mitten av 1600-talet. Privilegiebreven handlar om att torpen Pilsbo och Brännbo donerades till Sigtuna stad och de senare breven är bekräftelser på dessa donationer. Pilsbo donerades 1591 i ett brev av Johan III och Brännbo donerades 1598 i ett brev av Hertig Karl. Gården Pilsbo dyker sedan upp igen på 1700-talet då den för första gången blir uttridad på en karta daterad till 1778.

Torpet/gården Ragvaldsbo finns det däremot inga uppgifter om i privilegiebreven. Från mitten av 1500-talet dröjer det drygt 300 år innan gården Ragvaldsbo återigen dyker upp i källorna. Denna gång återfinns den på en historisk karta från 1857 av Sigtuna stads ägor (figur 7, på kartan är också Pilsbo och Brännbo markerade). Ortnamnet lever dock kvar i olika former även under denna mellanperiod. T ex kallas åkermarken för Ragvalsboda gårdet (första gången på kartan från 1778) och för

”Ragualdz slätten” i Aschaneus beskrivning över Sigtuna från 1600-talet (Gihl 1925 s 18). Det är därför möjligt att torpet/gården övergavs under 1500-talet för att sedan återigen bli en gårdsenhet under sent 1800-tal. Marken verkar däremot ha brukats under hela perioden, möjligen också som en del av Sigtuna stads ägor. Eftersom något donationsbrev om ändrade ägoförhållanden inte finns redovisat i Vistrand 1847 eller Palme 1914 varken för Ragvaldsbo gård eller för Ragvaldsbo gården är detta dock mycket oklart.

I samband med laga skifte 1857-60 finns uppgifter i textakterna som möjligen kan ge en förklaring. I dessa framgår att **Ragvaldsbogärdet** och Ragvaldsbokärret (väster om Trollberget) brukades av ägaren till Aludden, herr Löjtnant Elof Stensch. I samband med skiftet tillföll dessa båda marker porträttmålaren C.P. Lehman. Genom stadens försorg

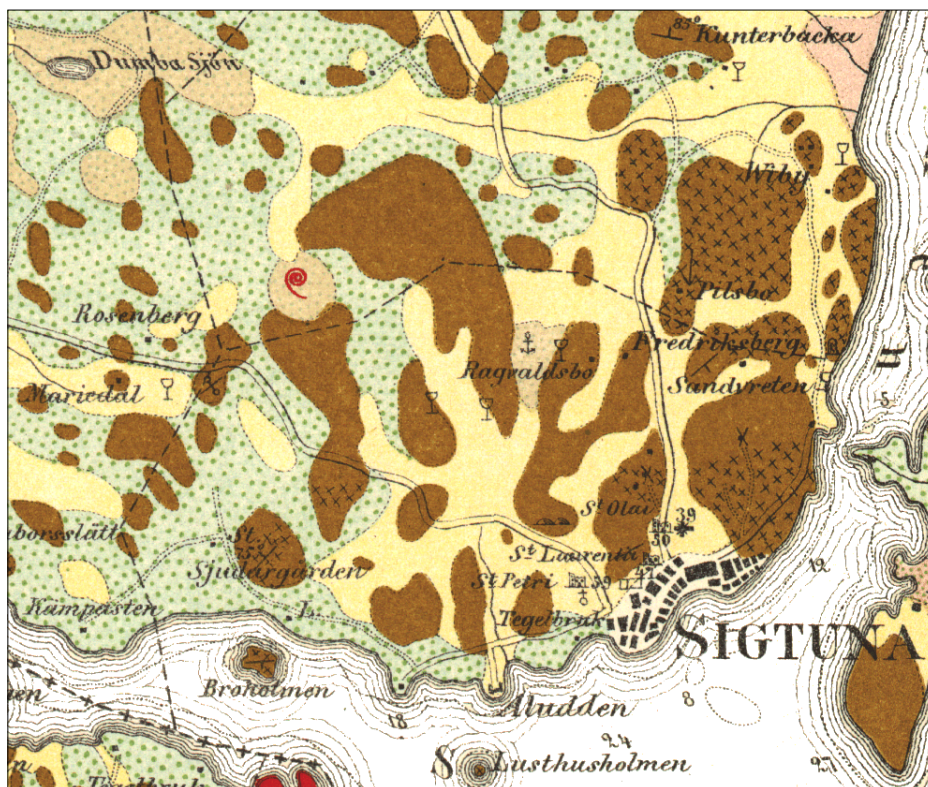
fick Lehman också ett antal byggnader flyttade till Ragvaldsbo. Den exakta placeringen av husen framgår inte av texterna eller kartan, men det är högst sannolikt att den motsvarar den plats där dagens gård ligger. Det är troligt att det är några av dessa byggnader som fortfarande finns kvar vid gården.

Enligt samma akter skulle också Elof Stensch flytta en stuga från Ragvaldsbogärdet och en lada från Ragvaldsbokärret. På laga skifteskartan finns en byggnad utritad strax norr om Trollberget på en plats mellan Ragvaldsbokärret och Ragvaldsbogärdet, vilket sannolikt motsvarar ladan. Det finns också en mindre men otydlig hussymbol vid Ragvaldsbogärdet som sannolikt motsvarar den stuga som Elof Stensch flyttade. Den var i ”högst bristfälligt skick och nästan oduglig att återuppsättas”, enligt textakten. Det är möjligt att denna stuga ger en indikation om var det medeltida Ragvaldsbo

Figur 7.

Utdrag ur en historisk karta över Sigtuna stads ägor från 1867. Torpen Pilsbo, Ragvaldsbo och Brännbo är utritade i den nordöstra delen av kartan.

Figur 8.
Utdrag ur en geologisk karta från 1865, med en ankarsymbol vid Ragvaldsbokärr samt sträckningen för en äldre infartsväg till Sigtuna.

låg, men den kan också ha varit en enkel backstuga. Platsen för den motsvarar också exakt den plats där dagens huvudbyggnad ligger vilket gör det troligt att inga rester efter grunden finns kvar. På yngre kartor finns sedan hela gården Ragvaldsbo med alla dess byggnader inritade på den plast gården ligger idag. Gårdsstrukturen skapades därför sannolikt 1860 eller ären strax efter i samband med laga skiftet.

Som framgår av ovanstående genomgång är det mycket svårt att utifrån arkivmaterialet avgöra var det medeltida torpet Ragvaldsbo ursprungligen låg. Det långa glappet i tid mellan de medeltida källorna och de historiska kartorna gör det svårt att följa gårdens förändring. Detta innebär i princip att det medeltida torpet kan ha legat var som helst inom eller nära Ragvaldsbogärdet. Gärdet omfattade marken både söder och norr om dagens Ragvaldsboleden.

Tillbaka till medeltiden

Ovan nämnda **Ragvaldsbokärret** är också intressant och döljer sannolikt en djupare historia. Platsen idag är relativt vattensjuk och är ganska oansenlig. Den används vintertid som en del av ett längre längskidspår kring Hällsbo bostadsområde. Men på en geologisk karta från 1865 (aa16 1865) finns en märklig och svårtolkad symbol, ett ankare. Ankar-

symbolen betyder enligt kartlegenden ”Uppgifvet fyndställe för Skeppslemning” (figur 8). Vad detta betyder är oklart, men den ger en indikation om att kärret tidigare kan ha varit en mindre sjö med vattenspegel.

Denna indikation ger också en direkt koppling till en uppgift från 1600-talsförfattaren Aschaneus. Någon gång i början på 1600-talet skrev han en beskrivning över Sigtuna stad och dess omland. Bland annat skriver han om tre vattenkvarnar (s 36, i nytrycket). En av dessa ska ha funnits vid den tröskel där Ragvaldsbokärret hade/har sitt utlopp. Platsen kallades ”skvalet” och kvarnen sägs ha tillhört dominikankerna som anlade ett kloster i Sigtuna på 1200-talet. Den andra vattenkvarnen har legat vid Helvetsbo kärr (Hällsbokärr) sannolikt ungefär vid dagens Hällsbostugan eller strax nedanför och den tredje kvarnen ska ha funnits nära utloppet av de vattendrag som kom från de övriga två och som låg vid dagens Prästängarna någonstans i åkern mellan Sigtunastiftelsen och Humanistiska läroverket. Samma vattenavrinningsområde har således gjort att tre vattenkvarnar har hållits i drift.

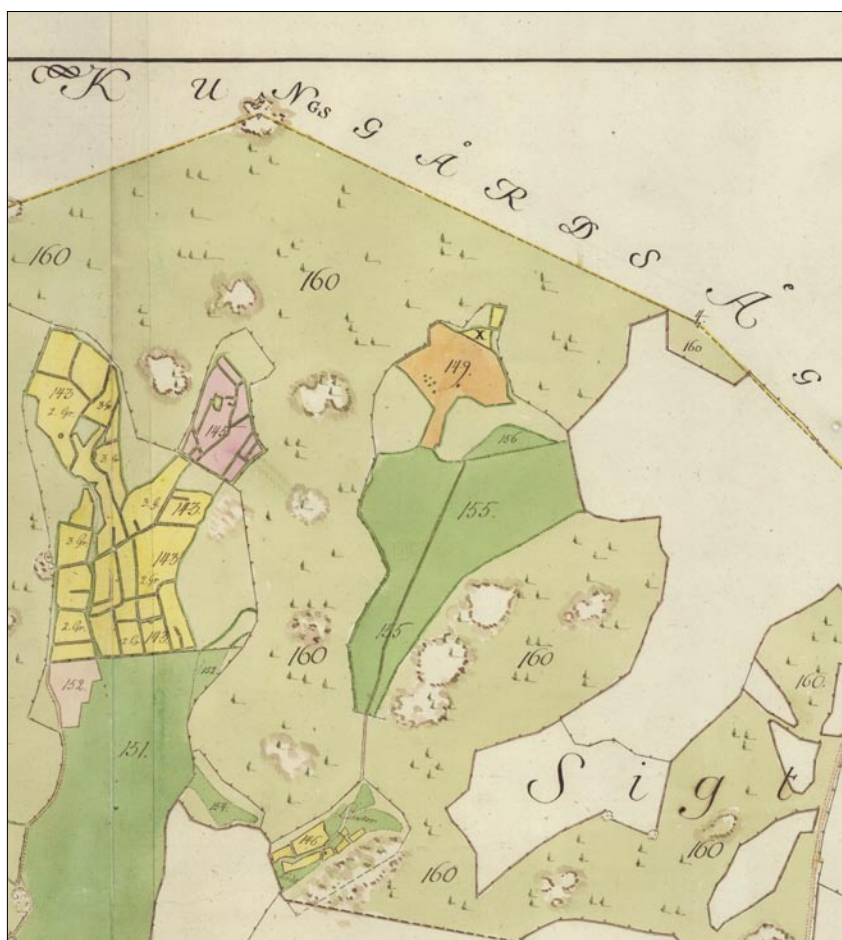
Uppgifterna om en vattenkvarn vid Ragvaldsbokärret ägd av munkarna är mycket intressant. Tyvärr finns inga synliga rester kvar efter kvarnen. Där ligger idag Ragvaldsboleden. Men den omnämnda båtlämningen kan möjligen då få en förklaring. För

att vattenkvarnen ska fungera krävs en fördämning och kärret kan därför tidigare mycket väl ha varit en mindre damm med öppet vatten där man också borde ha kunnat fiska, t ex karp som var en fisk som munkarna gärna odlade. Karpen kommer ursprungligen från Asien och sägs ha förts till Europa av romarna. Dammodling av karp tog fart under medeltiden och kom till Sverige med munkarna.

Vägar till och från Sigtuna

En jämförelse mellan det ekonomiska kartbladet från 1952 och den häradsekonomska kartan (1859-1934) visar också att **infartsvägen** till Sigtuna tidigare passerade genom området (se även figur

8). Det som idag är markerat som en grusväg var tidigare en del av huvudvägen. Ombyggnationen skedde någon gång under första hälften av 1900-talet. Det är sannolikt att den äldre vägsträckningen har mycket gamla anor, kanske redan från den tid då Sigtuna grundlades. En rest efter den gamla vägbanken är idag fornminnesregistrerad som RAÄ 200:4 Vägbank och ligger strax norr om området. Idag är gränsen och därmed kontrasten mellan landsbygd och stad fortfarande ganska markant, men håller på att luckras upp. Tidigare var det mycket tydligare och känslan av att vara på "landet" ända fram till dess att man kom fram till "stadsporten" var påtaglig. Denna "lantliga" karaktär är ett typiskt karaktärsdrag för Sigtuna.

Figur 9.
Utdrag ur en historisk karta från 1810 med ett X som markerar platsen för "Gretas Hål".

Avslutande ord

Som sammanfattning är det mycket talande att det är på eller vid de uppodlade åkerarealerna som vi främst hittar rester efter mänskliga aktiviteter, både från förhistorisk och från historisk tid. Det är först under modern tid som vi har börjat bebygga skogsområdena och bergryggarna, som tidigare bara användes som utmarker. Därmed sker också nu en tydlig förändring av det kulturhistoriska landskapet.

I vårt område finns dock få tydliga lämningar och avtryck men det karaktäriseras starkt av sentida uppodling genom de tre torpen Nöden, Sorgen och Glädjen. Men det finns också ett äldre dolt skikt genom den medeltida kvarndammen och den stora vikingatida silverskatten.

Vi avslutar dock vår exposé över det kulturhistoriska landskapets utveckling med en något mystisk lämning och ett gåtfullt ortnamn – ”**Gretas hål**”. I den sydöstra delen strax norr om Ragvaldsbokärrret finns lämningarna efter en mindre husgrund med spisröse och en jordkällare, sannolikt rester efter ett mindre torp eller en backstuga. Huslämningen är fornminnesregistrerad på 70-talet som RAÄ 217:1 och benämns där ”Gretas hol”. Ortnamnet registrerades först i ortnamnsregistret och då som ”Gretas hål” (omnämnt två gånger, 1939 och 1945), men refererar här inte till någon specifik plats. Det framgår bara det är ett ”gärde med en gip (’hål’), ca 200 meter norr R i Ragvaldsbo G84SV”. Avståndet syftar på bokstaven R i Ragvaldsbo som finns på ett konceptblad till Generalstabskartan från sent 1800-tal.

Namnet i sig är lite svårt att tolka. Enligt ortnamnsregistret syftar ”Gretas hål” sannolikt på ett gärde med ”gip” eller ”hål”, vilket överensstämmer med platsens topografi. Normalt förknippas dock ”hål” med kärr, källor, vikar eller dylikt, och inte sällan i samband med att personen i fråga har gått ner sig, dränkt sig eller drunknat där (enligt mail från ortnamnsarkivet). Ordet ”hol” betyder

liten kulle och förekommer främst i Dalarna, men knappast i Uppland. Det troliga är att benämningen i fornminnesregistret är en omvandling av det äldre namnbelägget, vilket inte är helt ovanligt. ”Gretas hål” är sannolikt därför det korrekta namnet.

Problemet med huslämningen är att den nästan inte har avsatt några spår varken i de skriftliga källorna eller i det historiska kartmaterialet. På en karta från 1810-1813 är platsen för lämningen markerad med ett X (figur 9). Sannolikt markerar krysset den faktiska bebyggelsen, men man har av någon anledning valt att inte rita ut bebyggelsen med en traditionell hussymbol som används för övrig bebyggelse på samma karta. Tyvärr finns det ingen tillhörande textinformation som förklarar krysset i medföljande textakter.

Motsvarande markering eller symbol på platsen finns varken i yngre eller äldre kartor. Möjligen är det så att bebyggelsen har varit väldigt kortlivad och därför inte avsatt så mycket spår. Man får lite den känslan på plats. Lämningen har inte heller blivit så speciellt ”övertorvad”, vilket tyder på en ung ålder. De träd som växer inne i huslämningen är inte heller speciellt stora. Och kanske skulle en trädexpert kunna ge förslag på hur gamla träden är och således ge en indikation om när bebyggelsen övergavs. Det intressanta är att krysset på kartan från 1813 stämmer hyfsat bra med överens med platsen som ligger ca 200 meter norr om bokstaven R i Ragvaldsbo på Generalstabskartan. Utifrån detta verkar det troligt att ortnamnet ”Gretas hål” kan förknippas med antingen huslämningen eller åtminstone gärdet, vilket gör lämningen mindre anonym.

Tyvärr är frågan om vem denna Greta var nog för alltid dolt i historiens dimmor. Med dagens planer om att bygga en ny stadsdel för Sigtuna stad vänder vi blad i platsens historia och skapar något nytt. Och vem vet kanske kan Gretas minne återuppträda i någon annan form i den nya bebyggelsen när historiens avtryck möter framtiden.

Referenser

Arnberg, A. 2007. Rapport Arkeologisk utredning. Ragvaldsbo 1:1, Sigtuna, Uppland, 2007. Sigtuna Museers Uppdrags Verksamhet (Arkivrapport)

Calissendorff, K. 1986. Ortnamn i Uppland. Nordstedts förlag

Gihl, G. 1925. Sigtuna och Norrsunda. Källor till Sigtuna stads och Sigtunabygdens historia. Del 2. Uppsala

Edberg, R. 2008. Heliga hägnader. Ett inlägg om Sigtuna, tunaproblemet och fornborgarna. I: Situne Dei 2008. Årsskrift för Sigtunaforskning utgiven av Sigtuna Museum

Olausson, M. 1997. Arkeologisk förundersökning. Restaurering av två fornborgar. Uppland, Sigtuna och Sollentuna socknar, RAÄ 80 och 84. Riksantikvarieämbetet, UV Stockholm, Rapport 1997:29

Palme, O. 1914. Sigtuna stads privilegier. Källor till Sigtuna stads och sigtunabygdens historia. Del I. Uppsala

Pettersson, M. 2004. Rapport Arkeologisk utredning. Billby golfbana. Meddelanden och rapporter från Sigtuna Museum nr 17

Rahmqvist, S. Opublicerat manus. Brännbo

Rahmqvist, S. 1996. Sätesgård och gods. De medeltida frälsegodsens framväxt mot bakgrund av Upplands bebyggelsehistoria. Upplands Fornminnesförenings Tidskrift 53

Zachrisson, T. 2006. Glädjens silver. Om nedgrävd rikedom på det tidigmedeltida godset Viby/Venngarn. I: Situne Dei 2006. Årsskrift för Sigtunaforskning utgiven av Sigtuna Museum

Vistrand. 1847. Sigtuna. Det forna och det närvarande. Wahlström & C. Uppsala

Administrativa uppgifter

Uppdragsgivare:	NCC
Kvarter/gata/fastighet:	Ragvaldsbo
Socken:	Sigtuna och S:t Olof
Fornlämningar:	RAÄ Sigtna 92:1, 215:1, 216:1, 217:1
Kommun:	Sigtuna
Landskap:	Uppland
Ekonomiskt kartblad:	118 21 Sigtna
Arbetsid:	Augusti 2012
Rapportarbete:	Anders Wikström

Sigtuna Museum

Stora Gatan 55
193 30 Sigtna.

tel.: 08 - 591 266 70, fax.: 08 - 597 838 83.
e-postadress: anders.wikstrom@sigtuna.se

